

UOT 94(479.24)

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2025.1.85>

Yeganə Məmmədova

AMEA Naxçıvan Bölməsi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

ymemmedova49@gmail.com,

Azərbaycan

<https://orcid.org/0009-0009-1595-9453>

XX ƏSRİN 20-30-CU İLLƏRİNDƏ YERLİ ƏRAZI BÖLGÜSÜNÜN YARADILMASI SAHƏSİNDƏ NAXÇIVAN MSSR-İN FƏALİYYƏTİ

Açar sözlər: Azərbaycan, Naxçıvan, ərazi bölgüsü, əsasnamə, konstitusiyaya.

Naxçıvan MSSR-in elə ilk konstitusiyalarında yerli ərazi bölgüsünün yaradılmasının xüsusi əhəmiyyət daşıdığı aydın görünür. Naxçıvan MSSR-in bu istiqamətdə atdığı ilk addım təbiidir ki, 1924-cü ildə qəbul olunan Əsasnamə hesab oluna bilər [6, s. 30]. Yəni, Naxçıvan MSSR-in 1926-cı ildə qəbul olunmuş konstitusiyasının qəbul edilməsi zəruri tarixi situasiyadan meydana gəldi. Məhz yerli ərazi bölgüsünün yaradılması sahəsində bu konstitusiyanın xüsusi əhəmiyyəti vardı. Bu Əsasnamə Naxçıvanın Azərbaycanın tərkibində olmasını təsdiq edən hüquqi sənəd olaraq əlbəttə ki, çox mühüm fakt idi. Demək olar ki, bu əsasnamə Naxçıvan MSSR-in ilk konstitusiyasını əvəz edən hüquqi akt olaraq mühüm tarixi əhəmiyyətə malik idi. Bu kontekstdə E.Cəfərli göstərir ki, 1924-cü ilin aprelində Azərbaycan SSR MİK muxtariyyətin ilk konstitusiyaya əhəmiyyətli sənədi olan “Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikası haqqında Əsasnaməni təsdiq etdi [6, s. 22]. Tədqiqatçı eyni zamanda arxiv materialları əsasında bu müddəanın səhəhliyini də meydana qoyur [6, s. 22; 8, v. 2-13]. Bu arxiv materialına nəzər yetirərkən bu istiqamətdə bir çox məsələlərdə Əsasnamənin çox vacib tarixi sənəd olduğu öz təsdiqini tapır [8, v. 1-229].

Məlumdur ki, bu Əsasnamə Naxçıvan MSSR-in hüquqi statusunu, Azərbaycan Respublikasının yerli ərazi subyekti olmasını təsdiq etməklə bərabər, eyni zamanda Naxçıvan ərazisinin də yerli ərazi bölgüsünü hüquqləşdirirdi ki, ərazi etibarilə hər zaman təhlükədə olan Naxçıvan ərazisi üçün bu çox əhəmiyyətli hüquqi sənəd və tarixi akt idi. Əsasnamədə Naxçıvan ərazisi bu formada qanuni olaraq bölünür-

dü. Belə ki, 1924-cü ildə Əsasnamə qəbul olunduqdan sonra Naxçıvan SSR inzibati cəhətdən 3 qəzaya bölünürdü: Naxçıvan, Ordubad və Şərur qəzaları. Qəzalar isə öz növbəsində rayonlara (dairələrə) bölünmüşdü. Naxçıvan SSR-in tərkibinə cəmi 12 rayon (dairə) daxil idi. Bunlardan 5-i Naxçıvan qəzasının (Tumbul, Əbrəqunus, Cəhri, Şahbuz və Culfa), 3-ü Ordubad qəzasının (Yuxarı Aza, Yuxarı Əylis və Parağa), 4-ü isə Şərur qəzasının (Qıvraq, Yengicə, Nehrəm və Sədərək) tərkibində idi. Naxçıvan SSR-in ərazisi 5255,8 verst 2 (5606,8 km² – E.C.) 1925-ci il yanvarın 1-ə olan məlumatlara görə əhalisinin sayı 91079 nəfər (15054 nəfər şəhər, 76.025 nəfər kənd əhalisi olmaqla) idi. Lakin milli münaqişə zamanı qaçqın və didərgin düşənlərin sayı nəzərə alınarsa, əhalinin ümumi sayı 100 min nəfəri ötürdü [6, s. 22; 8, v. 16].

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Naxçıvan ərazisi məhz Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazi bölgüsü olaraq qəbul olunurdu ki, bu da Naxçıvanı Ermənistanın tərkibinə qatmaq istəyən rus-erməni şovinizminin, hətta tarixi situasiya imkan verərsə, -rosizminin planlarını ciddi şəkildə pozmuşdu. “Naxçıvan tarixi”ndə qeyd olunur ki, Əsasnaməyə görə, Naxçıvan SSR Azərbaycan SSR-in tərkibində 3 inzibati qəzadan Ordubad) ibarət respublika idi [9, s. 3 (Naxçıvan, Şərur, 92)].

Bu Əsasnamə SSRİ konstitusiyasına əsaslandığı üçün eyni zamanda Naxçıvan Muxtar Respublikasının Azərbaycanın tərkibində sabit ərazi vahidi olmasını ən ali səviyyədə qanunlaşdırırdı. Bu bərdə akademik elmi qaynaqda qeyd olunur ki, 1924-cü ilin aprelində Azərbaycan SSR MİK SSRİ-nin Konstitusiyasının prin-

sipləri əsasında hazırlanmış Naxçıvan MSSR haqqında yeni Əsasnaməni təsdiq etdi [1, s. 22].

Əsasnamənin tam mətnini təqdim edən E.Cəfərli burada yerli ərazi bölgüsünü də dəqiqliklə göstərmişdir. Məhz bu kimi cəhətlərə görə akademik İ.Hacıyev E.Cəfərlinin bu kimi elmi-politoloji sahəyə verdiyi töhfəni yüksək səviyyədə dəyərləndirir. O, qeyd edir ki, E.Cəfərli ilk növbədə Moskva və Qars müqavilələrindən Naxçıvanla, onun müəyyən olunmuş ərazisi ilə bağlı çıxarışları oxucuların diqqətinə çatdırır. “Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikası haqqında Əsasnamə”dən bəhs edir. Əsasnamənin quruluşunu və mahiyyətini təhlil edən müəllif onun üstün və çatışmayan cəhətlərini də təhlil edir, aydın şəkildə göstərir ki, Əsasnamənin qəbul olunmasında başlıca məqsəd 1924-cü il fevralın 9-da son hüquqi statusu müəyyən edilmiş Naxçıvanda sovet hakimiyyəti orqanlarının və sosialist cəmiyyətinin təşəkkülünün nəzəri-hüquqi əsaslarının yaradılması idi. Lakin Əsasnamədə Naxçıvanın Azərbaycan ərazisi olduğu göstərilməmişdir [6, s. 7, 8].

Doğrudan da Əsasnaməyə diqqət edərəkən təəssüf ki, Naxçıvanın Azərbaycan ərazisi olduğunu görə bilmirik [6, s. 33-48]. Bəs necə olmuşdur ki, yuxarıda göstərdiyimiz kimi, “Azərbaycan tarixi”, “Naxçıvan tarixi” kimi akademik nəşrlərdə bu Əsasnamədə Naxçıvanın Azərbaycanın tərkibində olduğunu bəyan edən müddəalar meydana gəlmişdir? Bizim fikrimizcə, bu mühakimələr əsasnaməyə əsaslanmasada, bir çox rəsmi sənədlərdə artıq Naxçıvan Azərbaycanın tərkib hissəsi elan olunmuşdu. Onu da unutmamaq olmaz ki, bu Əsasnamə elə tədqiqatçının da digər qaynaqlara anoloji olaraq qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan SSR MİK tərəfindən qəbul olunmuşdu [6, s. 22]. Yəni, biz onu demək istəyirik ki, E.Cəfərlinin qeyd etdiyi kimi, Naxçıvan ərazisi Azərbaycan ərazisi kimi Əsasnamədə göstərilməsə də [6, s. 8], rəsmi sənədlərdə Azərbaycan ərazisi olaraq qəbul olunduğu göstərilməmişdir ki, bunun ən bariz nümunəsi yuxarıda istinad etdiyimiz kimi, məhz Azərbaycan SSR MİK tərəfindən bu Əsasnamənin təsdiq olunmasıdır [1, s. 163, 422].

Eyni zamanda Naxçıvan Respublikasının Azərbaycan Respublikasının ərazi bölgüsünə daxil edilməsi Əsasnaməyə daxil edilmiş “Qeyd” bölməsində də özünü göstərir. Burada

göstərilir ki, Azərbaycan SSR Fəhlə-Kəndli Müfəttişliyinin, Xalq Əmək Komissarının və Sənaye Komissarının Müvəkkilləri Xalq Komissarları Sovetinin iclaslarında məşvərətçi səsə iştirak edirlər [6, s. 35].

Əsasnamədə Naxçıvanda yerli ərazi bölgüsünün yaradılması istiqamətində də addımlar atılmışdır. Əlbəttə, Naxçıvanın Azərbaycanın tərkib hissəsi kimi yerli ərazi bölgüsü təşkil etməsi qeyd etdiyimiz kimi, Əsasnamədə deyil, müxtəlif hüquqi sənədlərdə yer almışdır ki, bu da təqdim etdiyimiz qaynaqlarda göstərilmişdir. Naxçıvanın yerli ərazi bölgüsünə aid maddələr isə bu Əsasnaməyə daxil edilmişdir. Naxçıvanda yerli ərazi bölgüsü kimi, qəza və sahə Əsasnamənin maddələrində əsasən göstərilmişdir: “Yerlərdə əsas sovet hakimiyyəti orqanları olan sovetlərin qurultayları iki səviyyə – qəza və sahə sovetlərinin qurultayları olmaqla təşkil edilirdi. Sovetlərin qurultayları (qəza, sahə) bir il müddətinə özünün icraedici orqan olan İcraiyyə Komitəsini seçirdi. Qəza icraiyyə komitələrinin üzvlərinin sayı 7, sahə icra orqanlarının sayı 3 nəfərdən çox olmamalı idi. 200 nəfərdən az olmayan əhalisi olan kəndlərdə əhalinin hər 25 nəfərinə bir deputat olmaqla (lakin 50-dən çox deputat olmamaqla) Fəhlə, kəndli və qızıl ordu (əsgər) deputatları sovetləri yaradılırdı” [6, s. 31].

“Naxçıvan SSR haqqında Əsasnamə”nin ardınca təbiidir ki, Naxçıvan MSSR-in konstitusiyalarını bu aspektdə nəzərdən keçirmək lazımdır. Ümumiyyətlə, Naxçıvanın yerli ərazi bölgüsünün yaradılmasında MSSR-in fəaliyyətinə diqqət yetirmək ali hüquqi sənəd olan konstitusiyalara ardıcıl olaraq bu kontekstdə toxunmaqdan keçir. Çünki yerli-inzibati ərazi bölgüsü müəyyən fəaliyyətin nəticəsi olaraq məhz konstitusiyalarda öz əksini tapır ki, elmi-nəzəri baxımdan bu istiqamətdə klassifikasiya qurmaq daha məqsədemüvafiqdir. Məlumdur ki, Naxçıvan MSSR-in və Naxçıvan MR-nın aşağıdakı konstitusiyaları qüvvədə olmuşdur:

1. Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikasının 1926-cı il Konstitusiyası;
2. Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının 1937-ci il Konstitusiyası;
3. Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının 1978-ci il Konstitusiyası;
4. Naxçıvan Muxtar Respublikasının 1998-ci il Konstitusiyası.

Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin 20-30-cu illərində 1924-cü ildə qəbul edilmiş konstitusiyaya hüququna malik Əsasnamə, Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikasının 1926-cı il Konstitusiyası və Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının 1937-ci il Konstitusiyası mövzu etibarilə tədqiqat obyektini olaraq tədqiq olunmaq gərəyini meydana çıxarır. Digər konstitusiyalar isə ayrıca araşdırma mövzusu olaraq gələcəkdə diqqətdə saxlanacaqdır.

Tədqiqatımızda olan ali qanuni akt olan Əsasnamə və konstitusiyaların yerli ərazi bölgüsünü özündə əks etdirməsi kontekstində öncə onu etiraf etmək lazımdır ki, bu konstitusiyaların qəbulunda, eləcə də yerli ərazi bölgüsünün hüquqi təsbitində yalnız Naxçıvan MSSR-in deyil, Azərbaycan SSR-in də fəaliyyəti də qaynaqlarda öz əksini tapır. Ancaq əsas məqsəd bu konstitusiyaların təşkilində Naxçıvan MSSR-in rolundan və fəaliyyətindən bəhs etməkdir. Təbiidir ki, bu kontekstdə Azərbaycan SSR-in rolunu da qeyd etməklə, bu mövzunu daha da dərinlən tədqiq etmək ehtiyacını hiss edir və tədqiqatımıza bu aspektdən də yanaşırıq. Amma burada nə Azərbaycan SSR-in, nə də Naxçıvan MSSR-in bu fəaliyyətində konkret şəxsləri deyil, konstitusiyaları ön plana çəkməklə əslində bu fəaliyyəti bu rakursda modelləşdiririk. Çünki yerli ərazi bölgüsünün konstitusiyalarda təsbit olunması elə bu fəaliyyətin nəticəsi olaraq meydana çıxır:

a) Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikasının 1926-cı il Konstitusiyası;

Bu konstitusiyaya barədə E.Cəfərli arxiv materiallarına əsasən göstərir ki, Naxçıvan SSR-in birinci Konstitusiyası “Naxçıvan SSR haqqında Əsasnamə”yə uyğun olaraq işlənib hazırlanmış və 1926-cı il aprelin 18-də V Ümumnaçıvan Sovetlər qurultayında təsdiq edilmişdi. Konstitusiyaya bütünlüklə 4 bölmə və 63 maddədən ibarət olub preambula hissəsi yox idi. Konstitusiyada insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına aid, həmçinin Naxçıvan SSR-də fəaliyyət göstərən məhkəmələrə dair hüquqi normalar öz əksini tapmamışdı [6, s. 51].

İ.Hacıyevə istinadla qeyd edək ki, Azərbaycan MİK-in katibi T.Şahbazinin sədrliyi ilə yaradılan komissiyanın Naxçıvan MSSR-in konstitusiyaya layihəsinə baxaraq düzəliş və əlavələrlə birlikdə onu bəyəndiyini və konstitusiyanın qəbuluna yol açmasını da nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Çünki bu artıq Naxçıvanın birmənalı şəkildə Azərbaycanın tərkib hissəsi olduğunu konstitusiyada təsdiq edirdi [3, s. 186].

Elə E.Cəfərli də qeyd edir ki, konstitusiyaya Əsasnamədən kifayət qədər fərqli idi. Çünki “Əsasnamədən fərqli olaraq Konstitusiyada Naxçıvan SSR-in Azərbaycanın tərkib hissəsi olduğu vurğulanırdı: “Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikası Azərbaycan Sosialist Sovet Respublikasının himayəsi altındadır, onun əsas tərkib hissəsidir və Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikasının Azərbaycan Sosialist Sovet Respublikası ilə qarşılıqlı münasibətləri sonuncunun Konstitusiyası ilə müəyyən edilir. Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikasında dövlət hakimiyyəti orqanları Azərbaycan Sosialist Sovet Respublikasının Konstitusiyası əsasında yaradılır” [6, s. 51].

Bu siyasi-hüquqi inkişaf təbiidir ki, Azərbaycan Respublikasının milli mənafeyi üçün çox mühüm irəliləyiş idi. Çünki yalnız konstitusiyadan kənar olan qanuni sənədlərdə deyil, konstitusiyanın özündə Naxçıvan Azərbaycan ərazisi olaraq tanınırdı. Eyni zamanda yerli ərazi bölgüsü olaraq Naxçıvan MSSR özü də Azərbaycan SSR-in daxilində hüquqi təsbitini tapırdı. Eyni zamanda konstitusiyada Naxçıvanın öz daxilində mövcud olan yerli ərazi bölgüsü də əks olunurdu. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, burada yerli ərazi bölgüsü ayrıca konstitusiyaya bölməsi olaraq bu ali hüquqi sənədə daxil edilmirdi. Əsas etibarilə ali inzibati qurumların səlahiyyətləri və seçki hüququ ilə bağlı bölmələrdə və yaxud maddələrdə yerli ərazi bölgüsünü mexaniki olaraq müşahidə etmək mümkündür. Çünki seçkilərin müəyyən edildiyi ərazilər cəhətdən müəyyən bölgüyə ayrılır və yerli ərazi bölgüsü bu maddələrdə aydın şəkildə görünürdü. 1926-cı il konstitusiyasının yerli ərazi bölgüsünü müəyyən edən maddələrinə nəzər yetirməklə bu kimi bölgü sistemini görmək mümkün olur. Konstitusiyanın II bölməsinin 28-ci maddəsində qeyd olunur ki, “Sovetlərin qurultayları Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikasının Konstitusiyasına (Əsas Qanununa) və sonuncunun inkişafı istiqamətində dərc edilmiş xüsusi qaydalara uyğun olaraq təşkil edilir:

a) Qəza Sovetlər qurultayları – şəhərlərin və şəhər tipli yaşayış məntəqələrinin,

qəza və kənd sovetlərinin ərazisində yerləşən fabrik və zavodların nümayəndələrindən;

b) Dairə Sovetlər qurultayları – rayon ərazisində yerləşən bütün sovetlərin nümayəndələrindən [6, s. 58]...

Başqa bir yerdə, konkret olaraq II bölmənin 36-cı maddəsində yerli ərazi bölgüsü bu formada müəyyənləşir: “Fəhlə, Kəndli və Qızıl ordu (əsgər) Deputatları sovetləri 250 nəfərdən çox əhalisi olan kənd yaşayış məntəqələrində (kəndlərdə, aullarda, xutorlarda və s.) təşkil edilir [6, s. 59].

Bu maddələrdə aydın göründüyü kimi, Qəza, şəhər, şəhər tipli yaşayış məntəqələri, kəndlər, aullar, xutorlar yerli ərazi bölgüsü təsnifatına daxil edilə bilər. Eyni zamanda yerli ərazi bölgüsünü müəyyənləşdirən konkret məkanlar olaraq II bölmənin 43-cü maddəsi daha əhatəli məlumat bazası gərəyindən diqqətəlayiqdir: “Qəza, rayon və kəndlərdə sovet hakimiyyəti orqanları olan icraiyyə komitələri və onların rəyasət heyətlərinin, eləcə də deputat sovetlərinin vəzifələri aşağıdakılardır:

a) öz ərazilərinin mədəni və təsərrüfat cəhətdən yüksəldilməsi üçün tədbirlərin görülməsi;

b) yerli büdcələrin tərtib və təsdiq olunması;

c) müvafiq yuxarı sovet hakimiyyəti orqanları qərarlarının həyata keçirilməsi;

ç) həmin ərazi üçün yerli əhəmiyyət daşıyan məsələlərin həll edilməsi;

d) həmin ərazi hüdudlarında sovet fəaliyyətinin birləşdirilməsi;

e) həmin ərazi hüdudlarında inqilabi qanunçuluğun, dövlət intizamının və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;

ə) öz təşəbbüsü ilə və ya yuxarı icraiyyə komitələrinin təklifi ilə ümumdövlət əhəmiyyətli məsələlərin müzakirə edilməsi [6, s. 59, 60].və s.

Müşahidə olunduğu kimi, xüsusilə, Qəza, rayon və kəndlərin yerli ərazi bölgüsünü təşkil etdiyi bu maddələrdə birbaşa olmasa da, mexaniki-assosiativ olaraq təsbit olunur.

2. Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının 1937-ci il Konstitusiyası;

Bu konstitusiya təbiidir ki, qəbul edilməyə bilməzdi. Totalitar-avtoritar SSRİ rejiminin məcburiyyətləri fonunda aydındır ki, Naxçıvanda da yeni konstitusiya qəbul edilməli idi. S.Sa-

dıqov bu kontekstdə qeyd edir ki, 1937-ci ilin martında IX Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında SSRİ-nin yeni konstitusiyasına uyğun olaraq müttəfiq respublika hüququnda SSRİ-nin tərkibinə daxil olmuş Azərbaycan SSR-in yeni konstitusiyası qəbul edildi. 1937-ci il sentyabrın 17-də Naxçıvan MSSR-in də X fəvqəladə sovetlər qurultayı muxtar respublikanın yeni konstitusiyasını qəbul etdi [10, s. 43].

Ümumiyyətlə tədqiqatçılar demək olar ki, bu qənaəti yekdilliklə qəbul edirlər [6, s. 72; 9, 400; 3, 192; 4, 45] və s. Bu konstitusiyada əvvəlki konstitusiya ilə anoloji paralellərlə bərabər, təbiidir ki, yeniliklər də mövcud idi. E.Cəfəri bu kontekstdə qeyd edir ki, 1937-ci il Konstitusiyasında Naxçıvan muxtariyyətinin rəsmi adı “Naxçıvan Sosialist Sovet Respublikası” əvəzinə “Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası” (Konstitusiyanın orijinal mətninin 1945-ci ilə qədərki variantında “Naxçıvan Avtonom Sovet Sosialist Respublikası”) kimi işlədilməyə başlandı. Bununla da, əslində Naxçıvanın Moskva və Qars müqavilələrində əks olunmuş muxtariyyət statusu ilk dəfə konstitusiya səviyyəsində təsbit edildi [6, s. 72].

Naxçıvan MSSR-in Azərbaycana daxil edilməsi də muxtariyyət statusunun ardınca qeyd olunmuşdur. Belə ki, konstitusiyanın II fəslinin 13-cü maddəsində göstərilir ki, Naxçıvan Avtonom Sovet Sosialist Respublikası Avtonom respublika hüququ ilə Azərbaycan SSR-in tərkibinə daxildir [6, s. 8].

Naxçıvan MSSR-in Muxtar Respublika adlanması mövcud tarixi situasiyada Azərbaycan Respublikasının xarici təcavüzlərə qarşı əhəmiyyətli uğuru idi. Respublika prezidenti H.Əliyev bu aspektdən göstərir ki, “Naxçıvanın muxtariyyəti tarixi nailiyyətdir, biz bunu qoruyub saxlamalıyıq. Naxçıvanın muxtariyyəti Naxçıvanın əldən getmiş başqa torpaqlarının qaytarılması üçün ona xidmət edən çox böyük bir amildir. Biz bu amili qoruyub saxlamalıyıq” [7, s. 7, 8]. Bu konstitusiyada eyni zamanda bu kimi hüquqi təsbitin daha da dəqiqləşməsi təbiidir ki, Naxçıvanın da Azərbaycanın yerli-inzibati bölgü vahidi olmasını bir daha təsdiq edir.

1937-ci ildə qəbul olunan konstitusiyada da yerli ərazi bölgüsü haqqında ayrıca fəsil və yaxud bölmə yoxdur. Bu baxımdan eyni konteksti

bu konstitusiyada da eyniliklə qəbul edir [6, s. 83]. və təkrarçılığa lüzum görmürük.

Biz onu da qeyd etmək istəyirik ki, XX əsrin 20-30-cu illəri tarixin ən qanlı, faciəvi dövrü olaraq milli tariximizə ağır dövr olaraq keçmişdir. Rus-erməni şovinizminin və yaxud bolşevik-daşnak həmrəyinin zaman-zaman millətimizə və vətənimizə zərər yetirməsi bu illərdə daha ağır formada cərəyan etmişdir. Ancaq buna baxmayaraq Azərbaycan və eləcə də onun tərkib hissəsi olan Naxçıvan ərazisinin zorla alınıb ermənilərə hədiyyə edilməsi [5, 58-120; 2, 93-163] dövründə Naxçıvanın muxtariyyət statusunun qazanılması istər onun ərazi vahidi olaraq Azərbaycanın bir hissəsi kimi qanuniləşdirilməsi, istərsə də Naxçıvanın yerli ərazi bölgüsünün sabit olaraq qalması milli mənafeyimizi gücləndirən və bir dövlət olaraq varlığımızı sürdürən böyük nailiyyətdir. Bu baxımdan 20-30-cu illərdə Naxçıvan MSSR-in fəaliyyəti nəticəsində yaranan (Azərbaycan SSR-in fəallığı da də daxil olmaqla) yerli ərazi bölgüsü sovet düşüncə tərzinin təzahürü deyil, milli tarixi fəaliyyətimizin ciddi qələbəsi olaraq unudula bilməz. Yekun olaraq qeyd edək ki, yerli ərazi bölgüsünün yaradılması istiqamətində Naxçıvan MSSR-in fəaliyyəti respublikanın ali qanunu olan konstitusiyalarda və Əsasnamədə aydın nəzərə çarpır. Bu baxımdan elmi-metodoloji olaraq nəzəri-təcrübi formada bu istiqamətdə araşdırmanın aparılması yeni baxış tərzini kimi elmi ictimaiyyətə təqdim olunmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. VI cild (aprel 1920 - iyun 1941). – Bakı: Elm, – 2008, – 568 s.
2. Hacıyev, İ. Ermənilərin Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və qanlı cinayətləri / İ.Hacıyev. – Naxçıvan, Əcəmi NPB, –2012,–192 s.
3. Hacıyev, İ. Naxçıvan Azərbaycanın dövlətçilik tarixində / İ.Hacıyev. – Bakı: Elm, – 2018, – 372 s.
4. Mahmudov, Y.M. Şükürov, K.K. Naxçıvan: tarixi və abidələri /Y.M.Mahmudov K.K.Şükürov. – Bakı: Təhsil, – 2007, – 216 s.
5. Mustafayev A.N. Ermənistanın soyqırım və deportasiya siyasətində Naxçıvan / A.N.Mustafayev. – Bakı: ADPU nəşr, – 2013, – 194 s.
6. Naxçıvan Muxtar Respublikası konstitusiyalarda / Tərtib edəni, oçerk və mətnlərin müəllifi E.Cəfərli. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2014, – 208 s.
7. Naxçıvan Muxtar Respublikası – 95 / Naxçıvan: Əcəmi NPB, – 2019, – 184 s.
8. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Arxivi. F. 314, siyahı 5 a, iş 66, v. 1-229
9. Naxçıvan tarixi. Üç cildə, II cild. – Naxçıvan: Əcəmi NPB, – 2014, – 528 s.
10. Sadıqov S. H. Naxçıvan Muxtar Respublikası tarixindən / S.H.Sadıqov. – Bakı: İrşad mərkəzi, –1995, – 144 s.

Summary

Yegana Mammadova

Activities of Nakhchivan ASSR in the field of creation of local territorial division in the 20s-30s of the 20th century

In the 20s and 30s of the 20th century, the activity of the Nakhchivan ASSR in the field of local territorial division was very intense and active. However, a new scientific-methodological direction was chosen in this study. So, in this research work, it can be said that the results of the creation of local territorial division were taken as the basis, not the activity of individuals in this direction. Of course, it is clear that there are serious people and an ampoule of activity behind such a result. However, it was considered more appropriate to take the topic as a conclusion. So, if the research had touched on the activities of individuals, state and government leaders, then a research related to the preaching and glorification of individuals rather than the topic would have appeared. Of course, this is also necessary, it is possible to touch on the life and activities of these people in wider studies. Since our goal is to create a territorial division of Nakhchivan ASSR, we considered it more

efficient to take steps in this direction. In this aspect, as the main object and subject of the research, the "Regulation on the Nakhchivan Socialist Soviet Republic" adopted in 1924 instead of the constitution and the "Nakhchivan Socialist Soviet" adopted in 1926 on the basis of this Regulation We took the 1926 Constitution of the Republic and the 1937 Constitution of the Nakhchivan Autonomous Soviet Socialist Republic as a basis. Since our topic is the 20s and 30s, we decided to reserve the study of this topic in the "1978 Constitution of the Nakhchivan Autonomous Soviet Socialist Republic" and "1998 Constitution of the Nakhchivan Autonomous Republic" for further research. We have studied the topic in depth on the basis of higher legal documents, and we have not neglected two aspects in the classification of local territory division. Firstly, the fact that Nakhchivan's own territory is entirely the local territorial division of Azerbaijan and the steps taken in this direction, and the second is the local territorial division of Nakhchivan. The research work is original, written in a new scientific-methodological direction. We hope that it will attract the attention of scientific circles.

Keywords: *Azerbaijan, Nakhchivan, local territorial division, Statute, constitution.*

Резюме

Егана Мамедова

Деятельность Нахчыванской АССР в области создания местного территориального деления в 20-30-е годы 20 века

В 20-е и 30-е годы 20 века деятельность Нахчыванской АССР в области местного территориального деления была очень интенсивной и активной. Однако в данном исследовании было выбрано новое научно-методологическое направление. Итак, в данной исследовательской работе можно сказать, что за основу были взяты результаты создания местного территориального деления, а не деятельность отдельных лиц в этом направлении. Конечно, понятно, что за таким результатом стоят серьезные люди и ампула активности. Однако было сочтено более целесообразным рассматривать эту тему как заключение. Итак, если бы исследование затронуло деятельность отдельных лиц, государственных и государственных деятелей, то появилось бы исследование, связанное с проповедью и прославлением отдельных личностей, а не темы. Конечно, это тоже необходимо, можно затронуть жизнь и деятельность этих людей в более широких исследованиях. Поскольку нашей целью является создание территориального разделения Нахчыванской АССР, мы сочли более эффективным предпринять шаги в этом направлении. В этом аспекте в качестве основного объекта и предмета исследования выступают «Положение о Нахчыванской Социалистической Советской Республике», принятое в 1924 году вместо конституции, и «Нахчыванский Социалистический Совет», принятый в 1926 году на основе этого Положения. За основу мы взяли Конституцию республики 1926 года и Конституцию Нахчыванской АССР 1937 года. Поскольку нашей темой являются 20-е и 30-е годы, мы решили оставить изучение этой темы в «Конституции Нахчыванской Автономной Советской Социалистической Республики 1978 года» и «Конституции Нахчыванской Автономной Республики 1998 года» для дальнейших исследований. Мы подробно изучили эту тему на основе высших правовых документов и не обошли вниманием два аспекта классификации деления местной территории. Во-первых, то, что собственная территория Нахчывана полностью является местным территориальным делением Азербайджана и шаги, предпринятые в этом направлении, а во-вторых, это местное территориальное деление Нахчывана. Научно-исследовательская работа оригинальна, написана в новом научно-методическом направлении. Мы надеемся, что оно привлечет внимание научных кругов.

Ключевые слова: *Азербайджан, Нахчыван, местное территориальное деление, Устав, конституция.*